

Bírálat Bárány Attila Pál Magyarország nyugati külpolitikája (1458-1526). Angol-magyar kapcsolatok Mátyás és a Jagellók korában akadémiai doktori értekezéséről

A vesztfáliai béke előtti külkapcsolatok történetét háromféleképpen szokás megírni. A legrégebbi módszer szerint az egykorú és ugyanarra az országra, személyre vonatkozó forrásokat egymás mellé rendezik, a belőlük leszűrhető eseményekhez genealógiai és hadtörténeti eseményeket rendelnek. Az így alkotott konstrukciók jelenítik meg egy ország vagy egy uralkodó külpolitikáját. Minél részletesebb az elemzés, annál kevesebb az elvonatkoztatás, minél nagyobb léptékekben, főleg minél hosszabb időszakokban vizsgálják a politikát, annál többször találkozunk általánosító megállapításokkal. A második módszer tulajdonképpen ez utóbbiból fejlődött ki. Művelői a modern külpolitika néhány alapszabályát alkalmazzák a múltra, és ennek segítségével pótolják ki azokat a hézagokat, amelyek a korszak forrásadottságaiból természetesen következnek. Szövetségi rendszerek, egymáshoz való közeledések és távolodások finom szövedéke az eredmény. Sok múlik a szerzők konstruktivitásán és kombinációs készségén. Az olyan öröknek tűnő elvek, mint az egyensúlyra és a hegemoniára való törekvés, vagy az „ellenségem ellensége a barátom” mellett megjelentek historiográfiailag korhoz kötöttebb konstrukciós keretek is. Bárdossy Lászlónak a mohácsi vész utáni magyar külpolitikáról írott művében például fontos szerepet kapott a politikai centrum fogalma. A harmadik eljárás e két módszer meghaladását ígéri. A történészek nem érik be a források ismertetésével, azt is vizsgálják, hogyan keletkeztek, milyen gyorsan érkeztek meg rendeltetési helyükre, egyáltalán hatással voltak-e a döntéshozókra, kik és milyen érdekeket szem előtt tartva foglalkoztak külpolitikával, ezekből hogyan adódott össze az, amit mi dinasztikus vagy nemzeti külpolitikának hívunk. A sokat ígérő kérdésfeltevések ez idáig meglepően sovány eredménnyel zárultak. Miután recitálták az ezredforduló bölcsészkarain divatos, végletekig vulgarizált megismeréskritikus filozófiákat, hosszadalmasan relativizálták az első módszer művelőinek megállapításait és lebontották a második konstrukcióit, végül eljutottak oda, hogy „semmi sem úgy volt, ahogy eddig írták, de majdnem mégis”. A magyar történettudomány nem járta végig e fázisokat. A harmadik iskola épp csak feltűnt Magyarországon. A megismeréskritikus irányzatok követői demonstratívan elzárkóztak a külpolitika vagy a diplomácia történetének művelésétől.

Amikor Bárány Attila úgy döntött, hogy rendszeresen feldolgozza a középkori magyar politika nyugati kapcsolatainak történetét, nem állt rendelkezésére sem olyan mennyiségű forrásanyag, amely lehetővé tette volna nagyon sok új, lehetséges külpolitikai konstrukció megalkotását, sem akkora politikatörténeti irodalom, amelynek dekonstrukciójára szükség lett volna. Igen tanulságos a disszertációban használt magyar forráskiadványok áttekintése. Ennek törzsanyagát még az 1849-es emigránsok kutatták fel, majd a dualizmusban élő nemzedékek egészítették ki. Nagyobb mennyiségű újabb forrást csak az elmúlt évtizedek kutatóútjai és az ezredforduló utáni digitális adatbázisok hoztak napfényre. Bárány értelmezésében a nyugat-európai a burgundi, a francia és az angol kapcsolatokat jelenti, az alcím azonban pontosabban kifejezi a disszertáció tárgyát: elsősorban az angol forrásokra támaszkodott, amikor munkáját elkészítette. A források között akadt olyan is, melyet először ő használt fel a magyar kutatás számára.

A disszertáció a Mátyás uralkodásától a mohácsi csatáig terjedő korszak nyugati kapcsolatainak történetét ígéri. Valójában az angol vagy angol provenienciájú források még a franciákkal kiegészítve sem adnak teljes, egybefüggő történelmet. Nem véletlen: a diplomáciai kapcsolatok sem a szigetországgal, sem Franciaországgal nem voltak folyamatosak. Az angol diplomácia azonban akkor is tájékozódott Magyarországról, ha nem voltak ott követői. E jelentések adják a mű Jagelló-kori

fejezeteinek gerincét. A szerző ezeket egészítette ki a modern diplomáciatörténeti feldolgozásokkal, és helyezte a forrásokat, valamint az azokban megjelenő történeteket szélesebb összefüggésekbe. Bárány módszere konzekvens, már az első fejezetben, amely Mátyás király nyugati külpolitikájáról szól, megfigyelhetjük mindama jellegzetességeket, melyek végigkísérik a művet. Először a magyar vonatkozású diplomáciai emlékeket a modern politikatörténeti irodalommal egészítette ki. Következő lépésként a magyar politika, illetve a külföldi országok Magyarországgal kapcsolatos politikai céljainak megállapítása következett, amelyet Bárány az eddigieknél sokkal tágabb kontextusba helyezett. E módszer eredményeként a disszertáció elbeszélése annyira folyamatos, hogy első olvasásra még az sem tűnik fel, hogy a rendelkezésre álló források milyen hiányosak, töredezetek.

A Jagelló-kor végi fejezeteket a szerző egyetlen kérdés köré csoportosította, az ún. szulejmáni ajánlat köré. Bárány valójában érdemben nem változtatott a korábbi fejezetben követett módszerén, csak rendszeresen visszatért a kérdéshez: kapott-e ilyen ajánlatot a magyar király? Eljárásában nincs semmi kivetni való: a modern történettudomány egyre gyakrabban tesz fel historiográfiai kérdéseket, azaz olyanokat, melyeket a korábbi kutatás vagy a korábbi viták inspiráltak. Bizonyára Bárány tanári gyakorlata is hozzájárult ahhoz, hogy e problémát tegye meg elbeszélése vezérlő eszméjének. Egyetemi előadáson, szemináriumon aligha lehet megkerülni a közismerten csak Mohács-vita néven emlegetett kérdéskört. Megérte a próbálkozás. Kosáry Domokos Jagelló-kori diplomáciáról szóló könyvecskéje, kimondatlanul ugyan, de szintén erről a kérdéstről szól, csak hogy Kosáry ab ovo elutasító volt már a kérdésfeltevéssel szemben is, számára a szulejmáni ajánlat felvetése nem egy történelmi feltételezés, hanem világnézeti skandalum volt. Bárány elfogulatlanul vette kezébe a forrásokat, jóval többet, mint Kosáry, az elemzés eredménye mégis ugyanaz lett: nem találta nyomát az ún. szulejmáni ajánlatnak sem a Nándorfehérvár elfoglalása előtti, sem az az utáni forrásokban.

*

A Bárány által felhasznált történeti irodalom hatalmas anyag, amelyhez nem kívánok semmit hozzátenni. Ha a disszertáció irodalmáról ítéletet akarunk mondani, nem az első oldalakon található bevezető irodalmi áttekintést kell figyelembe vennünk, nem is az impozáns irodalomjegyzéket, hanem a szöveg hatalmas jegyzetapparátusát, amelyből kiderül, hogy Bárány minden egyes állítását pontosan adatolta. Annyi kritikát azonban a bevezető irodalmi áttekintéssel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a kortárs szerzőknek tett gesztusok nem tették lehetővé az igen szegényes külpolitikatörténeti magyar irodalom valós értékelését és tágabb historiográfiai összefüggésekben történő elhelyezését. Többször, több helyen már elmondtam, most is megismétlem, az irodalmi bevezetőknél csak az iskolai műfajok (szakdolgozat, PhD) esetében látom értelmét, gyakorlott szerzők és kutatók műveiben semmi szükség rájuk. Monográfiák esetében – hacsak a szerző nem kákán is csomót kereső, megrögzött vitatkozó – a kritikai megjegyzéseknek a lábjegyzetekben a helyük, az idézések pedig önmagukban is mutatják, hogy mennyire tudta használni a szerző elődei munkásságát.

A szerző a későbbi fejezetekben már kritikusabban viszonyult a korábbi történeti irodalomhoz. Többek között Kosáry sokáig túlértékelt művének egyik megállapítása is helyére került. Kosáry munkája Bárányt annak a kérdésnek a feltevésére ösztönözte, hogy valóban csupán frázis lett volna török veszély emlegetése a 16. századi politikai nyelvben? (8) Amikor Kosáry e mondatokat leírta, már pontosan feltárták a Reichsregiment – a birodalmi reform részeként Miksa császár által létrehozott, az egész Birodalomra kiterjedő hatáskörrel rendelkező végrehajtó szervről van szó -

török-ellenes politikáját, amely régi hagyományokon alapult: a birodalom rendjeinek védekező jellegű külpolitikáján és a keresztény Európa általánosan vallott felfogásán, amely a hitetlenek elleni háborút igazságos háborúnak tartotta. Ha a Reichsregimentben az oszmánok elleni háborúról beszéltek vagy írtak, nem a mindenkori politikai helyzetre adtak választ, hanem az oszmán terjeszkedéstől való állandó félelmüknek adtak hangot, amely folyamatosan jelen volt a korabeli közgondolkodásban. A rövid életű birodalmi grémium által alkotott szövegekben tehát a török probléma nem üres szavakat jelentett. Mivel e megállapítások nem illeszkedtek Kosáry gondolatmenetébe, nem vette figyelembe őket. Bárány az angol és francia gyakorló politikusok sokkal változékonyabb, az adott helyzethez jobban igazodó viselkedését vette szemügyre. A késő-középkori Európában talán csak egy-két tucat ember volt abban a helyzetben, hogy a napi változások jelentős részét átlátta. Valószínűleg maguk a követek sem tartoztak mindig közéjük. Bárány gyakorlati vizsgálata ugyanazt az eredményt hozta, mint a Reichsregiment esetében bemutatott, korábbi elméleti: szó sem volt frázisról, a török fenyegetettség olyan politikai valóság volt, amellyel mindig számoltak a döntéshozók. Hogy éppen hogyan számoltak, az a soktényezős politikai helyzettől függött.¹

*

Nézzük először a disszertáció különösen jól sikerült megállapításait.

Bárány nagyon jól, lendületesen írta le az 1474-75-ös angol-magyar politikai közeledést.(59) Meggyőző Bárány állítása arról is, hogy 1475 vége – azaz Burgundiának Franciaországgal, majd a császárral kötött békéje – után is fennmaradt a részben Habsburg-ellenes burgundi-magyar szövetség. (62) Jól magyarázza Bárány az 1477. május 30-ra keltezett, a svájci szövetséghez címzett levél lehetséges keletkezését. A levél tudatosan készült úgy, mintha készítői nem tudtak volna Merész Károlynak már hónapokkal korábban bekövetkezett haláláról.² (68)

Engedtessek meg, hogy e helyen rövid kitérőt tegyek, és egy másik példán keresztül bemutassam, mennyire begyakorlott módszer volt a középkor végi diplomáciában a fikció, ezúttal a megkötött szerződések látszólagos nem ismeretére történő hivatkozás. Az 1463-as bécsújhelyi szerződés mindkét példányán - a király és a császár által kiállítotton is - egyértelműen az áll, hogy Hunyadi Mátyás törvényes fiúgyermekének vagy unokáinak nem léteben Frigyes, avagy fia örökölje az országot.³ Ha valamit, hát ezt aligha felejthette el valaha is Mátyás király. Mégis, 1485-ben kapitányának, Boskowitz Debotsch-nak írt levelében arról értekezett, hogy a szerződésben nincs arról szó, hogy utódjának törvényesnek kell-e lenni vagy sem. Azért is csodálatos ez az okfejtés, mert a király a levél elején azt sejtette, hogy jól ismeri a szerződést. Ráadásul a fikciónak ebben a pillanatban

¹ Hans Joachim Kissling *Türkenfrucht und Türkenhoffnung im 15-16. Jahrhundert. Zur Geschichte eines Komplexes.* Südostforschungen 23 (1964); Kunisch, Johannes *Das Nürnberger Reichsregiment und die Türkengefahr.* Historisches Jahrbuch (93) 1973 57 - 72.

² MKL I. 453.

³ Frigyes példánya: „vacante regno Hungariae filiis seu nepotibus legitimis ex prefati regis Mathie lumbis procreatis non extantibus” Mátyásé: „vacante regno Hungariae filiis seu nepotibus legitimis ex prefati domini, domini nostri regis Mathie lumbis procreatis non extantibus” *Nehring, Karl* Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum. (Südosteuropäische Arbeiten 72)

² München, 1989. 205, 208.

amúgy sem volt sok értelme, mert a király mindjárt a levél elején leszögezte, hogy a császár nem tartotta be a szerződést, ezért aztán ő már nem is tartja érvényesnek.⁴

Bárányt láthatólag megragadta a reprezentáció – helyesebben, amit mi annak nevezünk – története. A lovagrendi tagság adományozására különös jelentőséget tulajdonított. A magyar követeknek adott francia Szent Mihály-rendről a Csernus emlékkönyvben külön tanulmányt is írt. (109) Nem kerülte el figyelmét a brüsszeli Szent Gudula katedrális II. Lajost ábrázoló üvegablaka sem, ahol Lajos az aranygyapjas renddel van ábrázolva. Kétszer is: egyszer a rendi jelvény szokásos helyén, nyakékként, egyszer pedig a Jagelló magyar-cseh címer külső díszeként. Némi kiegészítésként: éppúgy, ahogy Ferdinánd mögött a reconquista hőse, Szent Ferdinánd király áll, ugyanúgy Lajos mögött a keresztes eszme egyik leghíresebb alakja, Szent Lajos király látható. Bárány a katedrális üvegablakairól is külön tanulmányt készített.

Miksa bretagne-i háborújának – a burgundi örökösödési háború utolsó szakaszáról van szó - hosszadalmas leírása jól átvezeti az olvasót a Jagelló-kori külpolitikába. (92.skk.). Bárány egyszerre mutatta be azt, hogy a külpolitika milyen gyorsan alkalmazkodott az új helyzetekhez, és azt, hogy mennyire állandó egy ország geopolitikai értéke. A magyar trónt elfoglaló Ulászló a pozsonyi béke után támogatta Miksa franciaellenes vállalkozását, Miksa pedig kihasználta a keleten szerzett békét nyugati pozíciójának megerősítésére. Bárány helyesen ítélte meg annak a túlbuzgó francia püspököknek - a sioni püspökről van szó - a beszámolója hitelességét is, aki arról írt, hogy a cseh és magyar király pénzt küldött Miksának a háborúhoz. (104) Ezek után azonban nem értem, hogy a Jagelló-diplomácia miféle „kezdeti elszigeteltségről” beszél a szerző, aki bizonyára a pozsonyi béke előtti évre gondolt, amikor erről írt. Amikor Ulászló belevágott Magyarország megszerzésébe, tervét diplomáciailag nagyon is jól készítette elő. Egyszerre támaszkodott a mátyási politika folyamatosságára és saját kapcsolataira. Addig használta például Mátyás korábbi nápolyi kapcsolatát, amíg arra szüksége volt. Ulászló a szerző szóhasználata szerint „képben volt” a birodalmi ügyekben. Ez természetes is, hiszen mint a Birodalom legelőkelőbb világi fejedelme, akinek követei a birodalmi gyűlésen a világiak között a legelőkelőbb helyen foglaltak helyet, mindent tudott a Birodalom dolgairól, és, tegyük hozzá, kötelessége is volt, hogy a Birodalom érdekében cselekedjen. Ulászló és az őt trónra segítők ügyesség abban mutatkozott meg, hogy 1490-ben azonnal egyesíteni tudták azt a cseh és magyar diplomáciát, amelynek korábban sokszor egymással ellentétes célokat követő hagyományai voltak.

Bárány nagyon jól írta le Magyarországnak a cambray-i ligában betöltött szerepét is. Meggyőzően érvel a mellett, hogy Budán nem akarták sem az itáliai egyensúlyt megbontani, sem a kényes balkáni helyzetet felborítani. Ulászló udvara jó viszonyt ápolt Miksával, de saját érdekében továbbra is rivalizált vele, ezért nem kívánta a velencei köztársaság bukását. Az egyensúlyt fenntartó külpolitika fogalmának alkalmazása igen jól sikerült. (207)

Jó a lengyel-litván unió 1497-es moldvai hadjáratának értékelése is. Bárány azonban – követve az eddigi magyar szerzőket – megpróbálja bagatellizálni a magyarok szerepét. (112) Ulászló ugyanis felvonultatott egy kisebb csapategységet a moldvai határon, és egyértelműen ellenezte Moldva elfoglalásának lengyel-litván tervét. Ott, abban a pillanatban azonban nem egyszerűen a magyar érdekek semleges biztosításáról volt szó, hanem az unióval való fegyveres szembenállásról, még ha

⁴ MKL II. 290.

harcról nem is. Ulászló, aki békében volt a szultánnal, fellépett János Albert ellen, így segítette a moldvai-török szövetséget.

A York-házhoz tartozó Pol-ok Miksához menekülésének története kitűnően lett megírva. (146) Bárány nagyon jól vont párhuzamot az angolok által Miksának és Ulászlónak adott török-ellenes segélypénzek és a Pol-ok birodalmi illetve magyarországi jelenléte között. Ezek az összegek részben a menekülők távoltartására szolgáltak. (170)

A Nándorfehérvár eleste körüli diplomáciai források régóta jól ismertek, Bárány azonban most újraolvasta és újra is értékelte őket. (290) Két levélen keresztül meggyőzően mutatta be, hogyan dolgoztak a kor diplomatái: minden információt átvettek, amit megszereztek, és azonnal továbbították is. Jól megfigyelhető ez Anglia bíboros-protektora, Lorenzo Campeggio 1520. február 21-én kelt levelén. Campeggio ugyanis nem tett mást, mint kivonatolta Beriszló Péter pápához írott leveleit, majd tovább küldte Londonba. (282) A politikai történetírás elsősorban diplomáciai levelezések alapján dolgozik, pedig e források semmivel sem megbízhatóbbak, mint mondjuk a korszaknak ama jogi forrásai, amelyeket a boszorkányügyekben állítottak ki. A követeknek meg kellett dolgozniuk a pénzükért; információéhségük gyakran nagyobb volt, mint kritikai képességük. Kitűnő példát hoz erre Bárány, amikor idézi a johannita Thomas Colman bolognai jelentését. A derék lovag arról számolt be londoni megbízójának, hogy magyarok és lengyelek is harcoltak a perzsa sah oszmánok fölött győzelmet arató seregében. (263)

Bárány nagyon komolyan számolt Velencének és Magyarországnak az oszmánokkal való együttműködésével. Ez az együttműködés akkor érte el a csúcspontját, amikor e hatalmak átengedték területükön a portyázó oszmán csapatokat. Ez történt az 1522-es stájer és krajnai betörés esetén is. A törököknek szekerekkel, lovakkal kellett keresztény területeken átvonulniuk, visszafelé egész marhacsordákat hajtottak, melyeket legeltetni, itatni, pihentetni kellett, a rabszolgának elhurcolt foglyok szökésére, lázadására figyelni kellett, ez pedig mind lassította mozgásukat, azaz Belső-Ausztriába jöttükben-mentükben akár napokat is eltöltöttek a magyar királyság vagy a velencei köztársaság területén. Ez pedig nem történhetett meg a király vagy a doge jóváhagyása nélkül. Az 1490-es évek első fele, azaz évtizedek óta nem érte oszmán támadás Belső-Ausziát, ám ekkor újra megjelentek a bosnyák portyázók.⁵ A szerző gondosan összegyűjtötte az esetleges velencei átengedésre vonatkozó forrásokat. (386, 391) Más kérdés, hogy – és ezt ő is felveti – korántsem biztos, hogy a velenceiek engedték át a törököket. Lehet, hogy horvát területeken keresztül érték el a támadók a Habsburg-országokat.

Gosztonyi János, Verbőci István és Macedóniai László 1522-es birodalmi követségnek az eddigieknél jóval szélesebb nemzetközi hátterét rajzolta meg a szerző. (398) Bárány elődeinél sokkal realisabban írta le az 1523-as magyarországi francia követjárás mérsékelt sikerét is. (409) E követjárást a magyar történetírásban sokáig kísérték nem tudományos megállapítások: számonkérések, ítélezések a politika több száz évvel korábban élt szereplői felett. Bárány művében ez sem itt, sem máshol nem jelenik meg, az egész disszertáció mentes ettől, a korszak leírását sokáig mételyező attitűdtől.

⁵ ILWOF FRANZ *Die Einfälle der Osmanen in die Steiermark* Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark I. 9 (1859) 179-205, II. 10 (1861) 207-264 III. 11 (1862) 203-248. IV. (Schluß) 15 (1867) Ilwof műve korántsem tökéletes: nem ismeri az 1522-es betörést.

A Simonyi Ernő által másfél évszázada publikált, 1524-ben kelt lengyel levél értelmezése pontos forrástanulmány. Bárány érvelése a levél keletkezéséről teljesen meggyőző. Egy, a British Museum kéziratárában őrzött levélről van szó, melyet a levelet feldolgozó könyvtáros, Simonyi és Miskolczi István is félreértett. Ha magyar szerző írta volna, ez lenne az egyetlen forrás, amely a szulejmáni ajánlatot bizonyítná. Csakhogy, mint azt Bárány meggyőzően bemutatta, lengyel alattvalótól származik. Így olvasva pedig szó sincs a szultán által Magyarországnak tett ajánlatról. (453)

*

A mű olvasása - már csak felkérésennél fogva is – több kritikai megállapításra sarkallt. A bizottság látni fogja, hogy ezek az észrevételek egy hatalmas anyagot megmozgató mű esetében teljesen természetesek, nem rontják a disszertáció egészének értékét.

Bárány nem tudott megszabadulni attól a történész generációk sora által régóta ismételtetett megállapítástól, hogy Hunyadi Mátyás a Birodalom királya vagy császára akart lenni. A szerző szerint „titkon azt remélte, a cseh királyi, német birodalmi választófejedelemi cím révén lehetősége nyílik a Német-Római Császárság koronájának megszerzésére.” (40) A disszertáció más helyén már nem ilyen visszafogott, egész bizonyossággal beszél róla. (71) III. Frigyes ugyan valóban azt terjesztette Mátyásról, hogy helyébe akar lépni, Mátyás azonban erről soha nem beszélt. Tegyük hozzá, lehetősége sem lett volna a birodalmi korona megszerzésére. Véleményem szerint a „titkon remélés” olyan bizonyíthatatlan állítás, melyet mindaddig nem érdemes szóba hozni, amíg legalább egy megbízható forrással nem tudjuk alátámasztani. Ha valamit, hát ezt érdemes lebontani a régi politikatörténeti irodalom kijelentései közül.

Bárány hosszasan elemzi egy tübingiai krónika rövid bejegyzését, amely szerint Mátyás és Merész Károly meggyeztek volna a birodalom „felosztásában”. (61) A szerző által idézett szövegből azonban az derül ki, hogy felosztásról szó sem volt. A magyar és a burgundi uralkodóról szóló krónikás bejegyzés csupán megismétli a két fejedelem mindenki által jól ismert és többször kinyilvánított terveit, Mátyás esetében Csehország és cseh korona tartományainak megszerzését. Mint cseh király, Mátyás régóta igényt tartott e területekre, harcolt is értük. Ugyanez a helyzet Merész Károly igényeivel kapcsolatban, a nála felsorolt területek sem légből kapottak, megvolt a jogi alapjuk. Új fejleményről tehát sem Károly, sem Mátyás esetében nem beszélhetünk.

Értetlenül állok a szerzőnek a később háborúsáig jutó 1505-ös Habsburg-magyar konfliktus kirobbanásáról írott egyik mondata előtt. Szerinte ennek „oka az lehetett, hogy Ulászló, igaz Bakócz Tamás közbenjárására, átírta a Habsburgokkal kötött 1463-as, illetve 1491-es szerződést, s megsértette azok hatályát”. (183) 1504. május 19-én illetve július 11-én a király nevében Bakócz valóban átírta a Frigyesel kötött bécsújhelyi béke szerződéseinek a királyi levéltárban – ahogy akkor mondták, a tárnoki házban - fellelhető összes példányát.⁶ A pozsonyi béke okmányainak átírására azonban nem került sor. Erre nem is volt szükség, mert azt annak rendje módja szerint annak idején ratifikálta a király. Vajon miért jelentette volna a bécsújhelyi példányok átírása azok hatályának megsértését, vagy akár az 1491-es szerződésből való kihátrálást? Épp ellenkezőleg, ezek az átírások azt jelentették, hogy Ulászló érvényesnek ismerte el az elődje által kötött, a trón öröklését érintő szerződéseket is. A Habsburgok javára szóló feltételes örökösödési egyezség tudomásul vételét, nem

⁶ Formai kérdés, de azt sem értem, hogy miért a megerősítések másolatait idézi a szerző, és miért nem az eredeti okleveleket: DL 15856, 15857.

pedig azok felrúgását jelentette a megerősítés. Valójában azonban valószínűleg egészen másról volt szó. 1504. január 23-án kapta Ulászló első agyvérzését, júniusban a másodikat, talán egy harmadikat szeptember végén.⁷ Ekkor még szó sem volt arról, hogy Szapolyai János megkérné Anna királyné kezét, arra csak egy év múlva, 1505 elején került sor. A Szent György-napi országgyűlés előtt azonban Corvin János megindította akcióit annak érdekében, hogy őt válasszák nádorrá.⁸ Terve azonban a királyné ellenkezésén megbukott, a nádor Perényi Imre lett, aki május elején elfoglalta méltóságát. Ha valamit szolgált az 1463-as szerződések megerősítése, az a fattyú Corvintól való elhatárolódás lehetett, aki bizonyára nem egykönnyen nyugodott bele a nádorság elvesztésébe. Jellemző módon, a második agyvérzés hírével egyszerre írt a velencei követ arról, hogy a királyné terhes. A hír vagy igaz volt, vagy nem, mindenesetre a legjobbkor jött a királyi pár számára: Ulászló halála esetén ideig-óráig legalább az örökösödés reményét fenntarthatta volna. Az átíró oklevél fogalmazása is nagyon tanulságos, természetesen a király nevében kelt, de „bizonyos okok miatt, különösen pedig saját – azaz Bakócz – jogai biztosítása érdekében” állították ki. A körülményeket figyelembe véve ezt a következőképpen interpretálhatjuk: akár Ulászló esetleges halála esetén, akár valamilyen más, pontosan körül nem írt esetben Bakócz járhatott volna el ezekkel az oklevelekkel úgy, ahogy Ulászlóval vagy Anna királynéval megegyezett. Hogy ez a szóbeli egyezség miben állt, már soha nem fogjuk megtudni.

*

A korai külpolitika történetében nagy szerep jut a történész véleményének, az interpretáció lehetőségeinek. A következőkben nem a disszertáció állításainak helyességével kívánok vitatkozni, hanem néhány olyan kérdésre hívom fel a figyelmet, amelyek esetében a hangsúlyt máshová is lehet tenni, másként is lehet következtetni, mint a szerző tette.

A Mátyás király nyugat-európai politikáját leíró fejezet azt ígéri, hogy a király teljes uralkodásának illetően krónikáját adja majd. A disszertáció e fejezetének túlnyomó része azonban Merész Károly utolsó éveivel foglalkozik. A hosszúra nyúlt diplomáciatörténeti leírások nem feledtethetik, hogy Mátyás diplomáciája számára csak kétszer vált fontossá az ún. nyugati kapcsolat: egyszer a hetvenes években, amikor Burgundia jó lehetőséget kínált a Birodalom hátában levő szövetség megkötésére, egyszer pedig a nyolcvanas évek legvégén, amikor Mátyás megpróbálkozott Dzsem herceg megszerzésével, és amikor Corvin János utódlásának biztosítása érdekében felvette a kapcsolatot Angliával, illetve Anglia saját szövetségteremtő céljai érdekében Magyarországgal. Champlayn lovag hatvanas évekbeli esetleges magyarországi utazásairól olyan keveset tudunk – nem mintha a későbbiekről sokat tudnánk – hogy azt nehéz lenne külön politikai fejezetként értékelni. Mielőtt sommás megállapítást tennénk, azonnal meg kell jegyeznem, hogy csak ezekről az akciókról ismerünk forrásokat, minden bizonnyal ennél valamivel több kapcsolatfelvétel történt. Azon azonban néhány később előkerülő dokumentum sem változtathat, hogy folyamatos kapcsolattartásról nem beszélhetünk. Egy-egy londoni vagy párizsi kombinációban felbukkanhatott a magyar király neve, de komoly diplomáciai ügyre ezek az ötletek nem váltak. A Mátyás-kori fejezet bevezetőjében a szerző elmarasztalta a magyar történetírást, hogy Károlyi Árpád és Horváth Jenő óta nem foglalkozott érdemben Mátyás nyugati kapcsolataival, (37.) csakhogy ezek után könnyű belátni, hogy nem véletlenül: csekély forrásaink nem kínáltak túl sok lehetőséget erre.

⁷ Sanuto 109, 126, 132.

⁸ Sanuto 121.

A szerző véleményem szerint túlértékeli a mátyási diplomácia befolyását, amikor azt állítja, hogy Mátyás burgundi szövetsége vezetett 1475-ben Milánó franciaellenes politikai fordulatához. (64) Magyarország ebben a soktényezős játszmában csak az egyik pont volt, sokkal nagyobb szerepe volt ebben Nápolynak, mint Budának.

Csupán szerkesztői megjegyzésnek is tekinthetnénk, hogy egy ilyen hatalmas, adatokkal teli dolgozatban előfordul, hogy egy név nincs megmagyarázva. Frigyes hercegről van szó, kiről a szerző csupán annyit ír, hogy 1476-ban Hunyadi Mátyás is írt Merész Károlynak közbenjáró levelet érdekében, azért, hogy elnyerje Burgundi Mária kezét. (65) A herceg korábban nem szerepelt a szövegben, ha azonban hozzátesszük, hogy nápolyi herceg, még korántsem mondtunk el róla mindent. Ferrante fiáról, ily módon Mátyás sógoráról, a későbbi nápolyi királyról van szó, aki évekig élt a burgundi udvarban. Ebből is látszik, hogy Mátyás követeknek útja Dijonba vagy Mechelenbe – természetesen csupán képletesen érte - Nápolyon keresztül vezetett. Mátyás maga is megtalálta az utat Burgundiába, de jellemző, hogy a burgundi-magyar kapcsolatok csak azután váltak intenzívvé, hogy a Beatrixszel kötendő házasság ügye eldőlt. Mátyás természetesen önállóan politizált, ha kellett, ő volt a közbenjáró a nápolyi érdekek segítése érdekében, de a burgundi szövetség fő szálait nem ő mozgatta. A külpolitika ritkán jelenti csupán a kétoldalú kapcsolatok ápolását. Minden egyes lépés, további lépéseket indukál, amelyeket újabb uralkodók, országok felé kell tenni.

Nem tudom bizonyítani, de erősen kételkedem Mátyás 1476. május 7-re, Budára keltezett levelének hitelességében.⁹ A kiadók egy milánói másolat alapján adták egymás után közre Mátyás Cassandra-levelét, amely megjósolta volna Károly kudarcát a svájciakkal szemben. Az kétségtelen, hogy Budán akadt jó néhány, a birodalmi viszonyokat alaposan ismerő személy, de a levél mégis gyanút ébreszt. Túlságosan jól sikerült a jóslat ahhoz, hogy ebben a formájában igaz legyen. Antedatálhatták, sőt akár koholhatták is, hogy aztán később Milánóba is eljuttassák, és „lám én megmondtam” alapon érvelhettek vele. (65)

A szerző – igaz, idézőjelbe téve a jelzőt – Mátyás ideális szövetségesének nevezte Merész Károlyt. (70) A szót csak némi iróniával tudom értelmezni: ideális szövetséges az, aki távoli, így a közelség miatt nem kell tartani a szövetség megromlásától, azonban rögtön hozzá is tehetjük, hogy az ideális szövetséges nem sokat tud segíteni. Ugyanezen az alapon a közeli szomszédok az „ideális” ellenségek: velük természetesen, szakszerűbben fogalmazva geopolitikailag kódoltan, előbb-utóbb konfliktusba kerül minden ország és minden uralkodó.

Az 1480-as évek birodalmi hercegeinek politikáját elemezve le kellett volna szögezni: lehet, hogy különféleképpen politizáltak a hercegek, de a Birodalom jól működött. Az egyébként Habsburg-ellenes Albert bajor herceg is a Birodalom érdeke mellett állt ki. Európa országainak uralkodói politikáival szemben a birodalmi külpolitika összetett és sokszereplős volt, de ha eredményeit nézzük, először is azt kell megállapítanunk, hogy volt ilyen politika, másodszor pedig azt, hogy nem is működött olyan rosszul, mint azt néhány egyedi forrás sugallja. (73) (74)

Véleményem szerint túlértékeli a szerző az 1500 áprilisában Budán tartott tanácskozást, amikor azt „a korabeli Európa egyik legnagyobb »csúcstalálkozásának«” nevezi. Kétségtelen, több uralkodó követ vett részt a budai megbeszéléseken. A cél az lett volna, hogy az ekkor zajló velencei-oszmán háborúban a velenceiek segítségére szervezzenek egy nagy oszmán-ellenes kereszties hadjáratot.

⁹ MKL 342.

Ennek eredményeként léptek a magyarok 1500 júliusában a franciákkal és a lengyelekkel szövetségre a törökök ellen. A szövetséget azonban már nem követték azonnali gyakorlati lépések. A magyarok csak egy év múlva léptek hadba, további néhány hónappal később kezdték meg oszmán-ellenes mozdulataikat, amelyek nem voltak mások, mint nagyobb portyák. Semmi jele annak, hogy összehangolták volna a velenceiekkel a háború menetét. Kozsulics év eleji portyáját akár jelentéktelennek is minősíthetjük. Ez a boszniai oszmán jelenlét számára semmiféle megrázkódtatást nem okozott. C. Tóth Norbertnek az 1501-es tatai országgyűlésről írott tanulmányát követve a szerző felnagyította az 1501-es eseményeket. A hadiadó kivetése, a táborszerű országgyűlés nem volt rendkívüli dolog, megfelelt annak az évtizedek óta szokásos eljárásnak, amelyet oszmán-magyar hadiállapot idején követtek a magyar királyok. Az országgyűlési végzés, a királyi oklevelek a török elleni háborúról beszéltek, érdemesebb azonban a tettekre figyelni: csupán az ország megerősített védelméről volt szó, az Oszmán Birodalomba a magyar csapatok ugyan nagy létszámmal hatoltak be, de csak néhány napig tartózkodtak ott. A csapatok őszi összevonása már önmagában véve is annak a jele volt, hogy a magyarok nem készültek valódi hadjáratra.

Némi ellentmondást érzek VII. Henrik 1490-es évekbeli tevékenységének leírásakor. A szerző először látszólag teljesen elfogadja azokat a megállapításokat, melyeket a király életének újabb monográfusai tettek az uralkodó kereszties eszme iránti lelkesedéséről. (123, 135) Amikor azonban a forrásokat használja, már sokkal árnyaltabban fogalmaz: Henrik 1501-ben már ki akart hátrálni a török ellenes vállalkozásból. (132) Lássuk be, az angol király elképzelései alig különböztek más európai keresztény fejedelmétől: valóságos tervek voltak, valóságos ideológia mentén, amelyeket azonban mindig más politikai céloknak rendeltek alá. A szerző nem akart abba a csapdába esni, amelybe az eseményeket csak felületesen ismerő magyar történészek tucatjai estek, akik eleve jelentéktelennek és olcsó propagandának minősítették az angolok oszmán-ellenes terveit, hogy annál jobban heroizálják a magyarokét, ezért aztán inkább hajlott az újabb brit történészek ideológia-kutatásainak elfogadására. Valójában azonban a kései kereszties ideológia éppoly valóság volt, mint az azt annuláló politikai döntés, ráadásul - erre Bárány is hozott néhány példát – még az annuláláskor is lehetett a kereszties eszmére hivatkozni.

A Birodalomba akkreditált angol követ, Robert Wingfield részletes beszámolót készített az 1515-ös bécsi találkozóról. A beszámoló egy része bizonyára nem saját informátorától származott, hanem egy Neue Zeitungon alapult. Ez a követjelentésnek az a része, amely Szapolyai zsarnói hadjáratáról szól. (249) Ilyen Zeitung ugyan nem maradt ránk, de a jelentés szövegezése tökéletesen megfelel az újságok megfogalmazásának. A követek éppúgy felhasználták a Neue Zeitungokat információszerzésre, mint a politikusok. A fejedelmi levéltárakban külön gyűjtötték ezeket, sok helyen ma is külön állagban őrzik őket. Legalább annyira ezekből tájékozódtak az udvari emberek, mint a követjelentésekből.

*

A disszertáció nyelve, szóhasználata megfelel a magyar tudományos nyelv követelményeinek. Fogalmazása érthető. A hatalmas műben egyetlen helyen találtam ismétlést: Mátyás követének, Steinnek kiküldése a svájciak és a burgundok közti békéltetésre kétszer szerepel egyetlen fejezetben belül. (67, 81)

*

Összefoglalva, Bárány Attila disszertációja a szerző által végzett több mint egy évtizedes munka összegzése. Ekkora terjedelemben, ilyen mélységben még egyetlen szerző sem vette számba és elemezte a késő-középkori magyar politika francia és angol kapcsolatait. A szerző forráskezelése megbízható, következtetései korrektek és elfogadhatóak. Új eredmény a York-házi Richard Pole magyarországi tartózkodásának nagypolitikai keretekben történő értelmezése, az 1520-as évek Angliája török politikájának leírása, a Nándorfehérvár eleste utáni magyar segélykérések jól kiszámított diplomáciai aktusként való értelmezése, az ún. szulejmáni ajánlat minden lehetséges forrásának alapos vizsgálata. Az új eredmények között kell megemlítenünk azokat az angol forrásokat is, amelyeket Bárány használt először.

A disszertáció elfogadása és Bárány későbbi munkássága segíti a méltánytalanul háttérbe szorult külpolitikátörténet későbbi magyarországi művelését. A doktori munka eredményeit elegendőnek tartom az MTA doktori cím megszerzéséhez, és javaslom a nyilvános védés kitűzését.

Vác. 2015.március 23.